

אבנימוס הגרדי

מים ראשונים: המדרשים והפרשנים על פרשת השבוע מזמנים לנו (מזמינים אותנו) לגלוש מעבר לפרשה, אל נושאים שיכולים ללמדנו שלצד ההתרכזות והמבט פנימה אל תורת ישראל, נתנו חכמים דעתם גם על העולם שמסביב, כולל תרבויות שכנות ומשיקות. דומיננטית מכולן, היא התרבות היוונית-הלניסטית, שהייתה לה נוכחות חזקה בארץ בתקופה של קרוב לאלף שנה, למן כיבוש הארץ בידי אלכסנדר מוקדון בשנת 332 לפנה"ס ועד כיבוש המוסלמי בשנת 638. חז"ל לא מרבים לתאר מגעים כאלה ואף התנגדו להם.¹ אחד מאלה הנדירים, יש לומר, קשור בעקיפין לפרשת השבוע.²

בראשית רבה פרשה סה סימן כ – קול יעקב וידי עשו

"הקול קול יעקב והידיים ידי עשו" (בראשית כז כב)³ ... אמר ר' אבא בר כהנא: לא עמדו פילוסופים בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי.⁴ נתכנסו כל אומות העולם אצלו, אמרו לו: תאמר שאנו יכולים ליזדווג לאומה זו? אמר: לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהם. אם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם. שכך הבטיחן אביהן ואמר להם: הקול קול יעקב – בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות, אין הידים ידי עשו. ואם לאו – הידים ידי עשו, אתם יכולים להם.⁵

שמות רבה יג א, פרשת בא – בריאת העולם

"ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו" (שמות י יא). זהו שכתוב: "כובד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם" (משלי כז ג) – שאל אבנימוס הגרדי את רבותינו, אמר להם: הארץ היאך נבראת תחילה? אמרו לו: אין אדם בקי בדברים אלו, אלא לך אצל אבא יוסף הבנאי. הלך ומצאו שהוא עומד על הקרוֹנָה,⁶ אמר לו: שאלה יש לי לשאול אותך. אמר לו: איני יכול לירד מפני שאני שכיר יום,⁷ אלא שאל מה תבקש.⁸ אמר לו:

¹ ואף ניסו להבחין בין חכמה (תרבות) יוונית ובין השפה היוונית (בבא קמא פג ע"א, מנחות צט ע"א, מגילה ט ע"א ועוד רבים).

² נושא התרבות היוונית בארץ ישראל בתקופת חז"ל נחקר לא מעט ואיננו מתיימרים להכניס ראשו בו. ראו ספרו של שאול ליברמן **יוונים ויוונית בתקופת המשנה והתלמוד, מחקריו של א.א. הלוי** ועוד רבים. בכתבת דף זה על דמותו של אבנימוס, נעזרנו בספרו של **יוסף גיגר, אהלי יפת – חכמי יוון בארץ ישראל**, יד בן-צבי תשע"ב ירושלים, ובמקורות שהוא מביא, וכמובן במכמני הרשת.

³ כפשוטו, גם עפ"י המדרש (וגם במטאפורה למי שמשתמש בביטוי הזה בימינו) הכוונה היא לדו-פרצופיות או דו-ערכיות באותו אדם. כמו שאומר שם המדרש בתחילת הדרשה: "הרי הקול של חכם והידיים של מפשיט מתיים". אבל צאצאי יעקב אבינו העדיפו ברוב הדרשות לחלק בין שני האישים ובפרט לדורותיהם, כגון הדרשה: "הקול קול יעקב – אין יעקב שולט אלא בקולו, והידיים ידי עשו – אין עשו שולט אלא בידיים". ראו דברינו **קול יעקב וידי עשו** בפרשת תולדות וראו גם שירו של ביאליק **יעקב ועשו**.

⁴ זה הקשר שלנו לפרשת השבוע, ככה הגענו לאבנימוס או אבנימוס או פשוט נימוס הגרדי. לגבי בלעם כבר אמרו חכמים שחכמתו וכח נבואתו נתנו לו "כדי שלא יהא פתחון פה לאומות העולם לומר אילו היה לנו נביא כמשה היינו עובדים להקב"ה" (במדבר רבה יד כ). אבל הדרשן חי בבית שני, בלעם איננו ומנגד יש פילוסופים ומינים שמאתגרים את עולם המחשבה היהודי שאיתם צריך להתמודד. לפיכך מדלג המדרש על פני כמעט אלפיים שנה ומחבר את בלעם המקראי עם 'בלעם' של דורו. חיבור שאולי עושה טוב לדמותו של בלעם 'הקוסם' 'הרשע' וכו'. בהשראת אבנימוס אולי גם בלעם הופך לפילוסוף של בית שני ולא לסתם 'מקשף' של (טרום) בית ראשון. מיהו אותו אבנימוס? החוקרים מזהים אותו עם הפילוסוף היווני **Oenomaus of Gadara**. ראו ערך בויקיפדיה. זה בויקיפדיה. ראו עליו עוד **בפורום אוצר החכמה**. "הגרדי" הוא שם עירו **Gadara** (ראו הערך בויקיפדיה) המזוהה עם העיר אום קייס (Umm Qais) שבצפון מדינת ירדן בימינו, לא רחוק מחמת גדר. אי לכך יש לכנותו אבנימוס הגרדי.

⁵ כבר הרחבנו לדון במדרש זה שכולו הלל ושבח למקדשי מעט של בתי כנסיות ובתי מדרשות בהם עוסקים בתורה ובשפוך שיח, בדברינו **מה טובו אוהליך יעקב** בפרשה זו וכן בדברינו **כי לא תשכח מפי זרעו** בפרשת וילך. שם הבאנו מדרשים נוספים ברוח זו. כאן נדגיש שחשוב לדרשן להציג מוטיב זה מפי פילוסופי אומות העולם: מפי בלעם שהוא שטבע את הפסוק "מה טובו אוהליך יעקב" ומפי פילוסוף בן תקופת הדרשן שבא מהעולם ההלניסטי המנוגד כל כך למסורת ישראל. כל זאת, כלקח ומוסר לקהל שומעיו של הדרשן: אין כוחנו בכח הזרוע, רק בכוחו של "קול יעקב". ראו איך גם חכמי אומות העולם מכירים בכך. ואולי יש כאן גם ניסיון נוסף להשלים עם מלכות רומא השלטת ולהזכיר לה שאנשים אחים תאומים אנחנו – אתם כוחכם בידיכם ואנחנו בפינו (וקשר סמוי גם לפרשת חוקת שעברה, למפגש המחודש של יעקב ועשו, ראו במדבר רבה חוקת יט טו). ראו בהקשר זה גם את דמותו של שמעון הצדיק שבזכותה היה אלכסנדר מוקדון מנצח במלחמותיו (יומא סט ע"א). ואם נחזור לבלעם ולתורה, ראו כיצד הוא מרגיע את אומות העולם בשעת מתן תורה כשאלה חשבו שהקב"ה מביא מבול לעולם ובלעם מסביר להם: "לא מבול של מים ולא מבול של אש הוא מביא, אלא הקב"ה רוצה ליתן תורה לעמו" (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו – מסכתא דבחדש פרשה ה).

⁶ קרויה בדיני שבת וטהרות (משנה שבת יז ו, כלים ג ה, פרה ה ג) זו דלעת יבשה שמשמשת לשאיבה ואחסון נוזלים, אבל כאן הכוונה לפיגום עליו עומד הבנאי, אולי מהמילה קרוי או קורות. ראו גמרא שבת לא ע"א שגם שמאי היה בנאי במקצועו.

⁷ ונשכרתי ליום שלם ולא לפי שעות או לפי הספק מסוים. ראו גמרא תענית כג ע"ב שאבא חלקיה אפילו לא ענה לחכמים שבאו לבקר אותו ולשאול שיתפלל על הגשם מפני שהיה שכיר יום. ומשה בסנה שרק הסב פניו ועיקם צווארו להביט בסנה משום שלא רצה ליבטל ממלאכתו. ראו דברינו **אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה** בפרשת שמות. ואם נחזור למקצוע הבנאי, ראו משנה ברכות ב ד: "האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך". נדבך הוא אולי הקרויה.

⁸ ואני אענה לך כמה שאוכל בלי להפסיק ממלאכת. ראו ההערה הבאה.

היאך נבראת הארץ תחילה?⁹ אמר לו: נטל הקב"ה עפר מתחת כיסא הכבוד וזרק על המים ונעשה ארץ. וצורות קטנים שהיו בעפר נעשו הרים וגבעות, שנאמר: "בצִקְתָּ עֶפְרָ לְמוֹצָק וּרְגָבִים יִדְבְּקוּ" (איוב לח לט).¹⁰ וברור הוא הדבר באזני בני אדם, שנאמר: "כובד אבן ונטל החול". מהו "כובד אבן"? מי שהוא רואה את ההרים ואת הגבעות, אינו אומר היאך ברא הקב"ה את אלו? מהו "ונטל החול"? אלא החול, שהמים עומדים עליו למעלה והוא נתון מלמטה, והוא נושא אותם.¹¹

אמר הקב"ה: יקרה היא בעיני בני אדם ורואים כאילו יגיעה היא לפני, ואינה יגיעה, שנאמר: "ה' בורא קצות הארץ, לא ייעף ולא ייגע" (ישעיה מ כח). במה אני יגע? במי שהוא מכעיס לפני בדברים בטלים, כמה דאת אמרת: "הוגעתם ה' בדבריכם" (מלאכי ב יז). הוי: "וכעס אויל כבד משניהם".¹²

בראשית רבה י ט פרשת בראשית – אין יגיעה לקב"ה, יש מלאכה לבני אדם¹³

אמר ר' ברכיה בשם רבי סימון: לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו, ואתה אומר "מכל מלאכתו אשר עשה", אתמהא! אלא להיפרע מן הרשעים שהן מאבדים את העולם שנברא כולו בעמל וביגיעה, וליתן שכר טוב לצדיקים שהן מקיימין את העולם שנברא כולו בעמל וביגיעה.¹⁴

רות רבה פרשה ב סימן יג – ניחום אבלים

"וְתֹאמַר נַעֲמִי לְשִׁיתִי כְלִתְיָהּ לְכֹנֶה שְׁבָנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמִּי" (רות א ח) - לבית אומתה. אבנימוס הגרדי מתה אמו ועלה ר' מאיר להראות לו פנים ומצא אותם יושבין אבלים.¹⁵ לאחר זמן מת אביו ועלה ר' מאיר להראות לו פנים

⁹ השוו שאלה / מפגש זה של אבנימוס עם ר' אבא יוסף הבנאי, עם הפילוסוף שמתגרה ברבן גמליאל ואומר לו: "ציר גדול הוא אלוהיכם, אלא שמצא סממנים טובים שסייעו לו" (בראשית רבה א ט). נראה שכאן, אבנימוס בא בטוב כפי שנראה להלן, ומנסה להבין את שיטתם של חכמי ישראל. כך לפחות מצייר אותו מדרש זה.

¹⁰ פעמיים "לח". הפסוק הוא מתוך תשובת ה' לאיוב בסוף הספר: "וַיֹּעַן ה' אֶת אִיּוֹב מִן הַסֶּעֶרָה ... אִיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדֵי אָרֶץ ... מִי שָׁם מְמַדֵּיָהּ כִּי תִדְעֶה אוּ מִי נִטָּה עָלֶיהָ קוֹ: עַל מֵה אֲדַבְּרָהּ הִטְבְּעוּ אוּ מִי יָרָה אֶבְרָתָהּ".

¹¹ מדרש זה ממוקם בפרשת בא בהקשר עם פרעה שהכביד את לבו ולא שילח את בני ישראל. כובד האבן ונטל החול עובר במשל אלגורי ממעשה הבריאה להתנהגות בני האדם וחוזר חלילה. חכמי יוון אחזו בדעה שהעולם הוא קדמון ומצוי כמות שהוא בין שני אינסוף. אין התחלה ואין סוף, בעוד שתורת ישראל דוגלת בבריאה יש מאין. נראה שאבנימוס לא בא כאן להתווכח ולהתנצח, אלא בגישה רכה וברוח טובה, ורוצה להבין כיצד חכמי ישראל מבינים, לשיטתם, את בריאת העולם. שאלתו "היאך נבראת הארץ תחילה" לא באה לקנטר על הפסוק: "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ", אלא מתמקדת בארץ בה כולנו חיים ופועלים: כיצד זו נבראה לשיטתכם היהודים? (השמיים הם משהו שמימי לשיטת כולם). לא לחינם שולחים אותו חכמים לאבא יוסף הבנאי. בשיטת חז"ל מעשי בני אדם היום-יומיים הם חיקוי ואפילו המשך של מעשה הבריאה. ראו דברינו **מעשה בשר ודם ומעשה שמים** בפרשת בראשית. מתוך מעשי היצירה והבנייה של בני האדם, אפשר להבין את מעשה הבריאה של הקב"ה. רק מי שלבו אבן וכבד מנטל החול לא משכיל להתבונן בהרים ובגבעות שסביבו ובחול הים שלרגליו ולראות מתוכם את מעשה הבריאה.

¹² בניגוד לבני האדם העמלים קשה במעשה ה'בריה' והעשייה הארצית שלהם, הבורא עשה כל זאת בלא עמל ובלא יגיעה, אלא במאמר וברוח פיו (ראו בראשית רבה ג ב). מה בכל זאת מוגיע כביכול את הבורא וגורם לו להתעייף? דבריהם היגיעים של בני האדם: "כעס האויל" (רמז לשאלות הטורדניות של הפילוסופים). אפשר להתפלסף עוד ועוד ב'מדרש קטן' זה ואין לדעת עד היכן היו דבריו של אבא יוסף הבנאי לאבנימוס, עד היכן הקטיב לאבא יוסף הבנאי ומה חשב על כל זה. בהדרגה נעלמות שתי הדמויות חז"ל מעשי בני אדם היום-יומיים הוא ממשיך בשלו. כך או כך, יש ההתעסקות פנימית של חז"ל במעשה הבריאה, "מעשה בראשית", גם לא בגין מגע עם תרבות חיצונית כתרבות יוון. ראו דברינו **דורשים או לא דורשים במעשה בראשית**.

¹³ אגב סיומת המדרש הקודם, נגררנו לדרשה הבאה. למרות שלא נזכר בה אבנימוס הגרדי (תלמי המלך נזכר שם), נראה לנו דרשה זו כהמשך לשאלתו "היאך נבראת הארץ תחילה" ולתשובת אבא יוסי הבנאי על עמל ויגיעה.

¹⁴ אם הקב"ה ברא את העולם בלא יגיעה ועמל, מה פשר הפסוק "וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה", שואל ר' ברכיה (המינים שאלו את ר' ברכיה ונשמט העניין?). ותשובתו היא על דרך המוסר – לתת לרשעים ולצדיקים מה שמגיע להם בגין מעשיהם בעולם, שבעיני בשר ודם הושקעה בו מלאכה רבה ונברא כן בעמל וביגיעה. אך ראו הנוסח במדרש תנאים לדברים (הופמן) דברים ה יד פרשת ואתחנן, שמקשר את כל העניין עם השבת שגם עליה תמהו וערערו אומות העולם. וזה לשון המדרש: "לא תעשה כל מלאכה - גדולה היא השבת שאסר בה את המלאכה שהיא חביבה לפניו. שהרי ברא את עולמו במאמר לא ביגיעה ולא בעמל וקרא את בריאת העולם מלאכה, שנאמר: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו כי בו שבת מכל מלאכתו. חביבה היא המלאכה שהרי כל הבריות שברא הקב"ה בעולמו לא מסר להן מלאכה אלא לבני האדם בלבד". שהרי אבנימוס וכל המעוררים על תורת ישראל יכולים כעת לשאול: אם העולם אינו קדמון ונברא, כפי שאתם היהודים טוענים, אבל נברא במאמר ולא במעשה שיש בו עמל ויגיעה, מה פשר השביתה ממלאכה ביום השבת? ותשובת חכמי ישראל היא: שאכן הבריאה הייתה בלא עמל ויגיעה, בוודאי כך מנקודת המבט האלהית, אבל הקב"ה קרא לבריאת העולם "מלאכה", על מנת שהאדם, שפועל בעולם בעמל ויגיעה, ילמד לאמץ לו את יום המנוחה. נחזור לאבנימוס המפורש ונניח לזה שאנחנו המצאנו.

¹⁵ לר' מאיר היה קשר מיוחד עם אבנימוס, שמגלה כאן בקיאות יפה בתנ"ך. לפנינו ביקור נימוסין (אצל אבנימוס!) וגמילות חסדים שיש לה מקום גם בין תרבויות שונות ויריבות, סביב כיבוד אב ואם וסביב ניחום אבלים. לגבי כיבוד אב ואם בהקשר עם אומות העולם, ראו הסוגיה בקידושין לא ע"א בהקשר עם מתן תורה והסיפור עם דמא בן נתניה עובד הכוכבים האשקלוני. ראו סיפור זה גם בירושלמי פאה פרק א הלכה א. לגבי ניחום אבלים, פשיטא שהיא חלק מהמצווה הרחבה של גמילות חסדים ור' מאיר מקיים את ההלכה: "מספידין וקוברין מיתי גוים מפני דרכי שלום מנחמין אבילי גוים מפני דרכי שלום" (תוספתא גיטין ג יד).

ומצא אותן עסוקין במלאכתן. אמר לו: כמדומה אני שאמך חביבה עליך יותר מאביך. אמר לו: ולא כן כתיב: "אִשָּׁה לְבֵית אִמָּהּ" ולא לבית אביה, אמר לו: יפה אמרת שאין אב לך.¹⁶

מסכת חגיגה דף טו עמוד ב – אלישע בן אבויה, אבנימוס ורבי מאיר

"אחר" מאי? - זמר יווני לא פסק מפומיה.¹⁷ אמרו עליו על אחר, בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי מינין נושרין מחיקו.¹⁸ שאל נימוס הגרדי את רבי מאיר: כל עמר דנחית ליורה סליק? - אמר ליה: כל מאן דהוה נקי אגב אימיה - סליק, כל דלא הוה נקי אגב אימיה - לא סליק.¹⁹

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק כד – מהו כבודו של עולם

שאל אבנימוס הגרדי את רבן גמליאל: איזהו כבודו של עולם? אמר לו: שלום. אמר לו: מנין? אמר לו: הרי הוא אומר: "יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא את הכל" - מאחר שברא המקום את השלום חזר וברא את הכל.²⁰ וכן הוא אומר: "סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו" (תהלים לד טו).²¹ רבי יוסי אומר: אם ישב אדם בתוך ביתו ואינו יוצא לשוק, היאך הוא מטיל שלום בין אדם לחבירו? אלא מתוך שהוא יוצא לשוק הוא רואה בני אדם מתנצים ונכנס ביניהם ומפשרם.²² על כל המצות שבתורה מהו אומר? "כי

¹⁶ מהמשך הסיפור נראה שיש כאן יותר מענייני נימוסין ודרך ארץ גם כלפי נכרי. ביהדות קביעת הזהות הלאומית (היהדות) היא עפ"י האם, אך לא תמיד היה הדבר כך ויש סימוכין לכך שלפני תקופת עזרא הייתה זהות האב קובעת. ככתוב בתורה "לבית אבותם" במספר מקומות. ראו גם מסכת ביכורים פרק א משנה ד: "... הגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ואם היתה אמו מישראל, מביא וקורא" ראו מאמר של **מיכאל קורנאלדי** בנושא זה באתר דעת ובמשפט העברי. אפשר שהמדרש רוצה לחזק קביעה זו ודווקא מפי פילוסוף נוכרי. זהות האם תמיד ידועה וברורה, בעוד שזהות האב איננה מוחלטת. האם היא גם המחנכת, היא הבית. עוד נעיר שמיקום מדרש זה במגילת רות אולי אינו רק בגלל הפסוק: "אִשָּׁה לְבֵית אִמָּה". לאזכור רות שעזבה את "אומתה" ובאה לחסות תחת כנפי השכינה והצטרפה לעם היהודי, יש כאן משמעות. הדלת פתוחה בפני מי שרוצה להצטרף לעם היהודי בלב שלם. גם גיורה של רות חשוב כי האם קובעת את זהות הנולד.

¹⁷ קטע זה הוא המשך הסיפור על ארבעה שנכנסו בפרדס (שם יד ע"ב) ובהם אלישע בן אבויה המכונה "אחר" ש"קיצץ בנטיעות", היינו נעשה כופר. בקטע זה חוזרת הגמרא ומציינת שעוד לפני הכניסה לפרדס היה אלישע נוטה לתרבות היוונית ולא כל מה שאירע שם בפרדס בא כתוצאה מעיסוק חד-פעמי בתורת הנסתר (כמו שמשמע שאירע לבן זומא וכן עזאי שם).

¹⁸ מה שמסביר כאמור שתהליך התפקדותו של אלישע בן אבויה לא אירע ביום אחד. אבל קטע זה מעלה מחד גיסא את התמיהה מדוע הוא צורף לכניסה לפרדס (האם כל אחד מהארבעה נכנס בנפרד ולעצמו?), ומאידך גיסא את הסובלנות של שאר החכמים שגם כשראו שהוא מתעסק בתרבות יוון ו"ספרי מינים נושרים מחיקו" (בתוך בית המדרש?), לא הרחיקו אותו מבית המדרש.

¹⁹ הקשר בין אלישע בן אבויה שמכונה "אחר" ובין רבי מאיר תלמידו הנאמן גם לאחר שזה התפקד, הופך כאן לקשר משולש כאשר דמותו של אבנימוס הפילוסוף היווני, שאולי חלק הרבה במשותף עם אלישע בן אבויה הוא "אחר", נכנסת לתמונה. האם אפשר שגם הקשר במדרש הקודם בין ר' מאיר ואבנימוס הוא 'זכות' אלישע בן אבויה הוא 'אחר'? כך או כך, כאן אבנימוס שואל את ר' מאיר, כאילו שאלה תמימה וללא כל קשר לרבו שחצה את הקווים (ואולי כעת לומד פילוסופיה יוונית ביחד עם אבנימוס): כל צמר שנכנס ליורה של הצביעה יוצא צבוע יפה? המשל הוא ברור ביותר: כל מי שנכנס לבית המדרש שלכם יוצא תלמיד חכם ואדם הגון? והרי שנינו רואים את אלישע בן אבויה! רבי מאיר עונה לו: מי שהיה נקי מבריייתו, אגב אמו, יוצא נקי, ומי שלא - לא. והרי זו תשובתו של אלישע בן אבויה לרבי מאיר, כשזה מנסה להחזירו למוטב, שכל תחילתו הייתה עם פגם (ירושלמי חגיגה ב א, ובבבלי חגיגה טו ע"א כלי זכוכית שאין להם תקנה) - תשובה שר' מאיר נלחם בה בכל עוז! אפשר שיש כאן שני פנים לר' מאיר. כלפי חוץ, כלפי עקיצתו של אבנימוס, עונה ר' מאיר מה שעונה. אבל כלפי פנים, בשיח שלו עם אלישע בן אבויה, הוא אינו מוותר. אין דבר שאין לו תקנה, ריפוי ותשובה. אין ביהדות "גורל" ("מיוורה") שעומדת מעל לכל, כמו בתרבות יוון. את השיח הזה ואת הקשר המשולש אחר - ר' מאיר - אבנימוס, ניתן לפתח ולדרוש בו בפנים נוספות רבות. נשאר זאת לשואבי המים לפתח ולדרוש כרצון איש ואיש ונשלח אותם לעיין בדף מיוחד שהשלמנו על **אלישע בן אבויה הוא אחר**.

²⁰ הפסוק הוא בישיעיהו מה ז: "יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אני ה' עשה כל אלה". חז"ל שינו מ"רע" ל"הכל" כמוסבר בגמרא ברכות יא ע"ב, בדיון על ברכת המאורות שלפני קריאת שמע של שחרית: "עושה שלום ובורא רע, מי קא אמרינן כדכתיב? אלא, כתיב רע וקרינן הכל, לישנא מעליא". אבנימוס שהכיר את המקרא כפי שראינו לעיל, יכול לטעון כנגד רבן גמליאל שהוא מתעלם מהפסוק המקורי בישיעיהו: "עושה שלום ובורא רע" ומשנה אותו. רבן גמליאל גם צריך היה להיזהר בתשובתו משום שסביר שידע שאבנימוס יודע תנ"ך. אז מה הוא עושה כאן? מקומו שאבנימוס לא יתפוס אותו בלשונו? נראה שרבן גמליאל לא מזלזל באבנימוס אלא 'תופס את השור בקרניו'. יש בדבריו של רבן גמליאל מסר הבנוי לתוך עצמו. שאלת על כבודו של עולם, ידידי אבנימוס? הנה התשובה בעצם שינוי לשון הפסוק בישיעיהו - מפני דרכי שלום ולשון נקיה. השלום הוא כבודו של עולם, השלום הוא "הכל" ומפני דרכי שלום ולשון נקיה (וכבודו של עולם), אנו החכמים, שינינו את לשון הפסוק בישיעיהו. ועדיין, יש בתשובה מתוחכמת זו סכנה, שהרי גם הפילוסופים והמינים יכולים לשנות את המקרא כרצונם.

²¹ אלה המקורות שמצאנו בנושא אבנימוס הגרדי או הגרדי ונראה שאין טוב מלסיים במקור זה, בשלום. אין לדעת אם שאלתו של אבנימוס את רבן גמליאל הייתה נצחנית ובמטרה להיכנס לוויכוח, אבל נראה שתשובתו של רבן גמליאל היא רחבה ומקיפה וכאילו באה לומר בוא נתרכז בערך שמעל כל הוויכוחים והתרבויות השונות - מעל כל חילוקי הדעות שבינינו - ערך שיכול לאפשר לנו לחיות בסובלנות ובכבוד זה לצד זה - ערך השלום שהוא כבודו של עולם הוא שעומד כנגד כל שאר יצירת העולם. ואולי גם כאן מסתתר וויכוח "קטן" נוסף. מי שמאמין בקדמות העולם, רואה בתופעות ההפכפכניות והניגודים שבו 'מצב טבעי': שפע מול עוני, בורות מול חכמה, מלחמה מול שלום, הכל במחזוריות אינסופית. ראו הערות לעיל על אבא יוסף הבנאי והוויכוח על קדמות העולם או עולם נברא. אך מי שמאמין בעולם נברא ושואל מה מקור הבריאה, יכול וצריך לשאוף לתקן את העולם וללכת בדרכיו של הבורא. לצאת מכבוד האבן, נטל החול וכעס האויל, אל השלום שהוא "כבודו של עולם".

²² שהיא כידוע תכונתו של אהרון, ראו בהמשך הדרשה שם גם במקבילה באבות דרבי נתן נוסח א פרק יב והדברים ידועים.

יקרא קן צפור" (דברים כב ו), "כי תפגע שור אויבך" (שמות כג ד), "כי תראה חמור שונאך" (שם שם ה') מצוה שהיא באה על ידך את זקוק לה לעשותה.²³

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: כאמור בראש דברינו נושא השפעת תרבות יוון על חכמת ישראל והקשר ביניהם, בפרט בארץ ישראל, הוא נושא רחב ונכבד שהוקדשו לו מחקרים רבים, בפרט בדורות האחרונים כחלק מהדו-שיח של תרבות ישראל עם התרבות הכללית וכחלק משיבת עם ישראל למקומות בהם התנהל השיח בתקופת המשנה והתלמוד. בחז"ל מוזכרים וויכוחים עם חכמי (סבי) אתונה, עם מטרונות, 'בתו של קיסר', פילוסופים ומינים, אבל מעטים מופיעים בשם הפרטי. אבנימוס הגדרי הוא אחד מהם, אולי לצד [אנטונינוס רבי](#), ולא מצאנו עוד כאלה. כל היודע עוד בנושא זה, בפרט שמות ואישים ספציפיים, אנא יודיענו ויבוא על שכרו משלם.

²³ פסקה זו היא כבר עניין חדש שאיננו חלק מהדיאלוג של רבן גמליאל עם אבנימוס והמשך הדרשה בשבח השלום. אבל לא יכולנו שלא להביא גם קטע זה. אדם שיושב סגור בביתו, אולי גם בבית המדרש, אינו יכול לעסוק בכבודו של עולם, אינו יכול ליצור ולהביא את האור. וכבר הארכנו לדון בהבדל בין מצוות שהאדם אינו צריך לרוץ אחריהם ולחפש 'אחריהן' ('בעזוך מצוועס') ובין אותן מצוות שיש לקום ולחפש אותם בכל מקום ולרדוף אחריהם, בראשם מצוות הכלולות בקטגוריה של גמילות חסדים וצדקה. ראו דברינו [כי יקרא קן ציפור לפניך](#) בפרשת כי תצא. אולי לא דייק הדרשן כשאמר: "על כל המצוות שבתורה וכו'", שהרי מצוות רבות הן בקום ועשה ודורשות עשייה חיובית, אבל כוונתו ברורה, כולל הפירוש של המילה "כי" כקום ועשה ולא אם וכאשר (ראו במדבר רבה יט כז שם הלשון אולי מדויקת יותר).